

Journal of Spatial Planning and Design

Mekansal Planlama ve Tasarım Dergisi

TARİHİ ÇEŞNİĞİR KÖPRÜSÜ VE KANYONU REKREASYON ALANI KÜLTÜREL EKOSİSTEM HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (EVALUATION OF CULTURAL ECOSYSTEM SERVICES AT HISTORICAL ÇEŞNİĞİR BRIDGE AND CANYON RECREATION AREA)

Meryem Bihter BİNGÜL BULUT^{1*}, Öner DEMİREL²

²Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kırıkkale/Türkiye
mbbingul@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4496-8198

³Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kırıkkale/Türkiye
demirel@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8102-5589

Doi: <https://doi.org/10.53463/splandes.2021000085>

Corresponding Author/İletişim yazarı: Meryem Bihter BİNGÜL BULUT

E-mail: mbbingul@gmail.com

ÖZET

Ekosistem hizmetleri (ES), insanların ekosistemlerden aldığı doğrudan veya dolaylı faydaları ortaya koymak ve ölçmek için geliştirilmiştir. Faydalanılan hizmetler Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi raporuna göre; kaynak sağlayan, düzenleyen, kültürel ve destekleyen hizmetler olmak üzere 4 ana grup olarak değerlendirilmektedir. Kaynak sağlayan ve kültürel hizmetler insanların doğrudan, düzenleyen ve destekleyen hizmetler ise dolaylı olarak faydalandığı hizmetlerdir. Çalışmada Kırıkkale kentinde Karakeçili ile Köprüköy arasında Kızılırmak üzerinde yapılmış tarihi bir köprü Çeşnigir Köprüsü ve Kanyonu'nun sağladığı kültürel ekosistem hizmetleri (kültürel çeşitlilik, manevi ve dini değerler, bilgi sistemleri, eğitim değerleri, ilham, estetik değerler, sosyal ilişkiler, yer duygusu, kültürel miras değerleri, rekreasyon ve eko-turizm) değerlendirilmiştir. Elde edilen bulguların kültürel ekosistem hizmetlerine dayalı mekânsal planlama, rekreasyon ve turizm planlanması konularında yetkililere karar alma süreçlerinde yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Ekosistem Hizmetleri, Rekreasyon, Turizm, Mekânsal Planlama, Çeşnigir

ABSTRACT

Ecosystem services (ES) have been developed to demonstrate and measure the direct or indirect benefits people receive from ecosystems. According to the Millennium Ecosystem Assessment report, Ecosystem Services grouped in 4 main category: provisioning, regulating, cultural and supporting services. Provisioning services and cultural services are services that people benefit directly, regulating services and supporting services indirectly. In the study, cultural ecosystem services (cultural diversity, spiritual and religious values, knowledge systems, educational values, inspiration, aesthetic values, social relations, sense of place, cultural heritage values, recreation and ecotourism) provided by Historical Çeşnigir Bridge and Canyon, located in between Karakeçili and Köprüköy in the city of Kırıkkale, were evaluated. The findings may help in making decisions on spatial planning, recreation and tourism planning and management based on cultural ecosystem services.

Keywords: Cultural Ecosystem Services, Recreation, Tourism, Spatial Planning, Çeşnigir

1. GİRİŞ

Ekosistem hizmetleri (ES) kavramı, insanların çevreden elde ettiği faydaların tümü olarak tanımlanmakta (Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MEA), 2003) ve ilk olarak 1970'lerde politika ve karar alma alanlarında kritik bir boşluğu, yani insanların doğal ekosistemlere bağımlılığın neredeyse tamamen takdir edilmemesini vurgulamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Gomez-Baggethun vd., 2010). Ekosistem hizmetleri sınıflandırması üç uluslararası girişim Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MEA), Ekosistemler ve Biyoçeşitlilik Ekonomisi (TEEB) ve Ortak Uluslararası Ekosistem Hizmetleri Sınıflandırması (CICES) tarafından yapılmıştır. Her üç girişimde de dört grup olarak 'kaynak sağlayan, düzenleyici, destekleyici ve kültürel hizmetler' ES sınıflandırılmıştır.

Kültürel Ekosistem Hizmetleri 'insanların ekosistemlerden manevi değerleri zenginleştirme, bilişsel gelişim, derin düşünme, değerlendirme, ilham alma, rekreasyon ve estetik deneyimler yoluyla elde ettiği somut olmayan faydalar' şeklinde tanımlanmaktadır (MEA, 2005). Kültürel Ekosistem Hizmetleri'nden de Rekreasyonel Ekosistem Hizmetleri (RES), kavramı ortaya çıkmıştır. Rekreasyon hizmetleri insanların doğada gerçekleştirdikleri farklı aktivitelerle doğal çevreden zevk alması ve doğayı takdir etmesidir. Bu aktiviteler insanlara ekosistem hizmetlerinin soyut ve somut faydalarını doğrudan deneyimleme fırsatı sunmakta ve ayrıca, insanların sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır (Chan vd., 2011; Hartig vd, 2014). Rekreasyonel ekosistem hizmetleri (RES), insanların artan rekreasyon ihtiyaçları nedeniyle gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. RES kavramı, "peyzajların tanımlı veya tanımlanmamış rekreasyon olanaklarına olan katkıları" olarak da ifade edilmektedir (Mayer ve Woltering, 2018; Hermes vd., 2018).

Kentsel planlama toplumsal fayda göz ardı edilmeden güvenli ve sürdürülebilir mekanlar oluşturmaya yönelik bir kamu hizmetidir. Mekânsal oluşumlarda ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel faktörleri, bilimsel veriler doğrultusunda sistematik olarak değerlendirmek gereklidir. Planlamada amaç, kente ilişkin uzun ve kısa vadeli hedefleri belirleme, değişimi yönlendirme ve uygulama araçlarının belirlenmesidir. Kent ve yakın çevresindeki mekanların tasarlanması ve yönetilmesinde, bu mekanların insanlara sağlamış olduğu faydaların rolü ve bu mekanları nasıl değerlendirildiği önemlidir (Tanrıbir ve Akten, 2021).

Ülkemizde kentsel yerleşmelerin mekânsal yaşam kalitesinin artırılmasına, ekonomik ve toplumsal yapının güçlenmesine, mekânsal planlama sisteminin yapılandırılması sürecinde hazırlanan Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı'nda sürdürülebilir kentleşme ve yerleşmelere ilişkin ilke ve değerler aşağıda verilen bazı maddelerle açıklanmaktadır. (KENTGES, 2010).

- Doğal kaynaklarının kullanımında ekolojik dengenin korunması,
- Kültürel varlıkların korunması, yaşatılması ve geliştirilmesi,
- Doğal ve teknolojik tehlike ve risklerden arındırılmış, sağlıklı, güvenli, nitelikli yaşam çevrelerinin oluşturulması,
- Güvenli içme suyuna, yeterli altyapıya ve ulaşım olanaklarına erişimin sağlanması,
- Kamu hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliği,
- Yerel düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma,
- Toplumsal dayanışma ve bütünleşme kültürünün geliştirilmesi, kentsel yoksulluk ve eşitsizliklerin giderilmesi,
- Yerel kültür ve kimliklerin korunup geliştirilmesi,
- Dengeli mekânsal gelişmeye odaklı, dinamik, çekici ve yarışmacı yerleşmeler sisteminin oluşturulması,

- İklim değişikliğinin etkilerini azaltıcı kent formu, ulaşım sistemi ve yenilenebilir enerji kullanımı

Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon doğal ve kültürel kaynak değerleri ile Kırıkkale ve çevresi için önemli bir alandır. Özellikle alanda 13. yy Selçuklu dönemine ait taş köprünün bulunması ve arkeolojik öneme sahip kalıntıların yer alması önemli bir kültürel değer olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca alanın Kızılırmak nehrinin oluşturmuş olduğu derin vadi yapısı, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ile rekreasyon, görsel ve estetik değerlerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon'un kültürel ekosistem hizmetlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece alanın değerlerinin korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması yönünde mekânsal, rekreasyon ve turizm planlama çalışmalarına bir altlık ve fırsat oluşturabilecektir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon oluşturmaktadır. Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon Kırıkkale ili, Keskin ilçesi, Köprüköy mevkiinde Kızılırmak nehri üzerinde yer almaktadır (Şekil 1). Alana en yakın yerleşim yeri Köprüköy'dür. Alan İçme Suyu Havzası Kısa Mesafeli Koruma Alanı içinde yer almaktadır. İçme- Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik gereğince günübirlik tesislere izin verildiğinden dolayı alanda günübirlik rekreasyonel faaliyetler için kullanıma uygun yapılar (wc, kamelya, ticari tesisler vb.) mevcut olup kamp ve konaklamaya yönelik bir alt yapı bulunmamaktadır.

Şekil 1. Çalışma Alanı

Çalışmada yerinde gözlem tekniğinden faydalanılmış ve literatür verilerinden elde edilen değerlendirme parametreleri bakımından alanın sağladığı kültürel ekosistem hizmetleri; Ruhani ve Dinsel Değeri, Kültürel Miras Değeri, Kültürel Çeşitliliği, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet), Estetik Değeri, Rekreasyon ve turizm, Sosyal İlişkiler, İlham Olma, Bilim ve Eğitim Değeri incelenmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Kültürel ekosistem hizmetleri (MEA, 2005'ten uyarlanmıştır)

Hizmet	Açıklama
Ruhani ve Dinsel Değeri	Dini veya manevi değerlere sahip ekosistemler
Kültürel Miras Değeri	Somut veya somut olmayan kültürel miras özelliklerine sahip ekosistemler
Kültürel Çeşitlilik	Ekosistemdeki çeşitliliğin kültürel çeşitliliğe olanak sağlaması
Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet)	İnsanların ekosistemlerle kurduğu duygusal bağ ve bu ihtiyaçlarının karşılanması
Estetik Değeri	Ekosistemlerin çekici yönleri, görsel kalitesi vb.
Rekreasyon ve turizm	Ekosistemler tarafından sağlanan rekreasyon ve turizm fırsatları
Sosyal İlişkiler	Ekosistemlerin insanlar arasındaki etkileşime olanak sağlaması
İlham Olma	Ekosistemlerin bilimsel ve sanatsal özelliklerinin sağladığı ilham
Bilim ve Eğitim Değeri	Ekosistemlerin araştırma veya eğitim faaliyetleri için sağladığı fırsatlar

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma alanı MEA (2005) kültürel ekosistem hizmetleri alt sınıflamasına göre sunduğu hizmetlerin ortaya konması amacıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda alanın en önemli kaynak değerleri Tarihi Çeşnigir Köprüsü, Büklükale Mevkii ve Kanyon olarak belirlenmiştir.

Tarihi Çeşnigir Köprüsü

Çeşnigir Köprüsü 13. yy Selçuklu Dönemi'ne ait bir yapıdır. Kapulukaya Barajı'nın faaliyete geçmesinden önce yol güzergahı üzerinde iken, sonraları köprünün ayak kısımları baraj suyu içinde kalmıştır. 13.65 m yükseklikteki sivri ana kemerin doğusunda 1, batısında 5 boşaltma gözü bulunmaktadır. 135 metre uzunluğunda 6 metre genişlikte doğal taş malzemeden inşa edilmiştir (Şekil 2). Anadolu'da eski dönemlerde coğrafi konumu da göz önünde bulundurulduğunda nehirler üzerine inşa edilen köprüler ulaşım, haberleşme, ticaret geçişleri bakımından önemli bir yere sahip olmuştur (Yeşilbaş, 2016).

Çeşnigir Köprüsü yapıldığı dönem itibarıyla, mimarisiyle, Kızılırmak üzerindeki stratejik konumuyla alanı tanımlayan önemli öğelerden biri olmasıyla kültürel hizmetler sınıflandırmasına göre Kültürel Miras Değeri, Estetik Değeri, İlham Olması, Eğitim Değeri, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet) hizmetlerini sunduğu görülmüştür.

Şekil 2. Tarihi Çeşnigir Köprüsü

Büklükale Mevkii

Büklükale mevkii çalışma alanı içinde nehrin iki kıyısının birbirine en yakın olduğu noktada yer almaktadır (Şekil 3). Bölge kazı çalışmalarının yapıldığı arkeolojik alandır. Şimdiye dek yapılan kazılarda, Osmanlı Dönemi, Demir Çağı, Geç Tunç Çağı ve Eski Tunç Çağı olmak üzere dört kültür katı tespit edilmiştir. Özellikle 3.Kat buluntularından Anadolu'da ilk Cam eser olabilecek Cam şişe ve Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen Çivi yazılı tablet önemli buluntular arasındadır. Alanda Geç Demir Çağına tarihlenen Helenistik dönem malzemeleri de tespit edilmiştir. Büklükale'nin M.Ö. 2. bin yılın ikinci yarısında, yani Hitit İmparatorluk Çağı'nda önemli bir şehir merkezi olduğu açığa çıkarılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı sunduğu kültürel ekosistemleri Kültürel Miras Değeri, Kültürel Çeşitlilik, Bilim ve Eğitim Değeri ve Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet) olarak tespit edilmiştir.

Kanyon

Kızılırmak nehrinin üzerinde Kapulukaya Baraj Gölü'nün devamını bulunan kanyon sahip olduğu doğal ve estetik kaynak değerleri bakımından çalışma alanının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Şekil 4). Alanla ilgili doğal kaynak değerlerine ilişkin bilgiler kısıtlı olmak birlikte genel bitki örtüsü step bitki örtüsüne, daha çok bir veya otsu çok yıllık bitkilerin egemen oldukları vejetasyona sahiptir. Alanın yakın çevresinde bulunan Karaahmetli Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan elde edilmiş olup Ayı pençesi, Tavşan kulağı, Kuduz otu, Geven, Ankara çiğdemi gibi endemik türlere rastlamak mümkündür. Tabiat pakının gelişim planından elde edilen fauna verilerine göre alanda balıklar (sazan balıkları, yayın balıkları), ikiyaşamlılar (kurbağalar), sürüngenler (kara kaplumbağası, kertenkele, keler ve yılanlar), kuşlar (karabatak, balıkçıklar, leylek, ördekgiller) ve memeli hayvanlar (kirpi, fare, yaras, tavşan, gelincik) sınıflarına ait canlılar mevcuttur.

Şekil 3. Bülkükale Mevkii

Şekil 4. Kanyon

Kanyonun sahip olduğu yüzey şekilleri ve nehrin sağladığı su görselliği ile ziyaretçiler için oldukça uygun koşullar sağlamaktadır. Alanda, topoğrafik yapıya ve yükseltiye bağlı olarak çeşitlilik gösteren doğal nitelikler kültürel ekosistem hizmetlerinden Rekreasyon ve Turizm, Bilim ve Eğitim Değeri, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet), Estetik değeri, Sosyal İlişkiler ve İlham Olma hizmetlerini sağlamaktadır.

Bilim ve eğitim değeri, ilham olma hizmetleri bakımından gelecek nesillere çevre koruma bilincini kuvvetlendirecek ve çevre koruma sorumluluklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak fırsatlar sunan kanyon alanda gözlem yaparak uygulamalı eğitimlerle çevre ve koruma bilincinin içselleştirilmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Rekreasyon ve Turizm hizmetleri insanların doğal ve yapay ekosistemlerden elde ettiği rekreasyonel faydalar olarak tanımlanmaktadır. Alanda yürüyüş yolları, oturma ve dinlenme alanları, piknik alanları, olta balıkçılığı, su sporları, seyir terasları ve cam teras rekreasyon ve turizm hizmetleri açısından oldukça çeşitli faaliyetler sunmaktadır (Şekil 5, 6, 7, 8).

Şekil 5. Yürüyüş yolları

Şekil 6. Oturma, dinlenme ve piknik alanları

Şekil 7. Su sporları ve olta balıkçılığı

Şekil 8. Seyir terasları ve cam teras

Kanyonun sahip olduğu manzara noktaları alanın estetik değerini önemli derecede yükseltmektedir (Şekil 9). Ayrıca yer ve mekanlara belirgin karakterler kazandıran özellikler olarak mekân aidiyetinin arttırılmış olduğu görülmektedir (Şekil 10). Alanda bulunan gelin kayası ve çeşme ziyaretçilerin alanı tanımlarken kullandıkları güçlü ifadeler olup sosyal ilişkilerin güçlenmesine ve etkileşimin artmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 9. Manzara Noktaları

Şekil 10. Gelin Kayası ve Çeşme

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyonu rekreasyon alanının sahip olduğu özellikler nedeniyle yakın çevresine ve Kırıkkale iline sunduğu kültürel ekosistem hizmetleri bakımından önemli bir alandır. Alanın kültürel ekosistem hizmet sınıflarından birçoğunu sunduğu tespit edilmiştir. Sunmuş olduğu hizmetlerin devamlılığı ve alanın kaynak değerlerinin sürdürülebilir olması bakımından alanın korunması önem arz etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen verilerin kültürel ekosistem hizmetlerine dayalı mekânsal planlamanın geliştirilmesinde, turizm ve rekreasyon alanların geliştirilmesi ve yönetimi konularında karar vermede altlık olabileceği düşünülmektedir.

Sadece kültürel ekosistem hizmetlerinin değil alanın sunmuş olduğu diğer ekosistem hizmetlerinin de değerlendirilmesi, amaçlanan mekânsal gelişime yönelik hem çevresel hem de sosyo-ekonomik değerlendirme yapabilme fırsatı sunabilmektedir. Dolayısıyla doğal ve kültürel değerleri içeren kaynak yönetiminde alanının sürdürülebilirliğin sağlanmasını, insanların sağladığı faydaların kalite düzeyinin arttırılmasına da katkı sağlayacaktır.

Gelecek çalışmalarda alanda kullanıcı profiline, tercihlerine ve deneyimlerine yönelik bilgilerin elde edilmesi ve analiz edilmesi ile ve kültürel ekosistem hizmetleri, diğer ekosistem hizmetleri ile ilişkilendirilerek, ekosistemler üzerine çok daha geniş kapsamlı planlama çalışmaları yürütülebilir.

KAYNAKLAR

Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023, T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği

Bakanlığı, KENTGES Erişim Tarihi: 25.12.2021 Erişim Adresi:

<https://kentges.csb.gov.tr/kentges-strateji-belgesi-i-282>

- Chan KMA, et al. (2011) Cultural services and non-use values. The Theory and Practice of Ecosystem Service Valuation in Conservation, eds Kareiva P, Daily G, Ricketts T, Tallis H, Polasky S (Oxford Univ Press, Oxford), pp 206–228.
- Gomez-Baggethun E, De Groot R, Lomas PL, Montes C. 2010. The history of ecosystem services in economic theory and practice: from early notions to markets and payment schemes. Ecol. Econ. 69:1209–18.
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., Frumkin, H., 2014. Nature and health. Annu. Rev. Public Health 35, 207–228.
- Karaahmetli Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı, (2009) Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Analitik Etüt Raporu, Sentez Raporu, BELDA LTD.
- MEA - Millennium Ecosystem Assessment (2003), Ecosystem and Human Well-Being – A framework for Assessment, Millennium Ecosystem Assessment, Washington DC:Island Press.
- MEA - Millennium Ecosystem Assessment (2005), Ecosystems and Human Well-Being – Biodiversity Synthesis, Millennium Ecosystem Assessment, Washington DC: Island Press.
- Tanrıbir, E. ve Akten, M. (2020). Isparta Kent Merkezinin Mekânsal Algı Değerlendirmesi. Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 5(2), 165-180.